

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.30>

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Бондаренко О.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0001-6901-7298
e-mail: bondarenko_alex7@ukr.net

Бондаренко О.О. Предмет доказування у кримінальному процесі України.

У статті стверджується, що процес доказування складає основний зміст кримінальної процесуальної діяльності. Саме завдяки такому процесу досягається виконання завдань кримінального провадження та встановлюється об'єктивна істина у кримінальному судочинстві. Предмет доказування у кримінальному провадженні є однією з ключових категорій, що пов'язана із процесом доказування. Встановлення усіх обставин, що входять до такого предмету, сприяють повному досудовому розслідуванню і судового розгляду.

Сформульовано висновок, згідно з яким під доказуванням у кримінальному процесі слід розуміти діяльність суб'єктів кримінального судочинства щодо збирання, перевірки і оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) і наведення доводів на її підтвердження. Вказана діяльність має ретроспективний характер. Метою пізнання у кримінальному судочинстві є встановлення певної сукупності обставин кримінального правопорушення, які отримали назву «предмет доказування в кримінальному процесі». Перелік таких обставин визначається у ст. 91 КПК України. Предметом доказування у кримінальному процесі є передбачений Кримінальним процесуальним законом України перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення. Перелік обставин, котрі підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, слід розглядати в якості доповнюючого, уточнюючого предмету доказування у співвідношенні до загального предмету доказування. Обставини, котрі підлягають встановленню під час кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів виховного характеру відносно неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, та щодо застосування примусових заходів медичного характеру складають окремий, самостійний предмет доказування у кримінальному процесі, що обумовлюється особливостями особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, та специфікою кримінальної процесуальної форми.

Ключові слова: кримінальний процес, доказування у кримінальному процесі, предмет доказування, єдність та диференціація предмету доказування у кримінальному провадженні.

Bondarenko O.O. The subject of proof in the criminal process of Ukraine.

The article claims that the process of proving is the main content of criminal procedural activity. It is thanks to this process that the tasks of criminal procedure are fulfilled and the objective truth is established in criminal justice. The subject of proof in criminal proceedings is one of the key categories related to the process of proving. Establishing all the circumstances that characterize such a subject contribute to a full pre-trial investigation and trial.

A conclusion has been formulated, according to which evidence in a criminal procedure should be understood as the activity of the subjects of criminal justice in relation to the collection, verification and evaluation of evidence and their procedural sources, as well as the formulation of a certain thesis (accusatory or exculpatory) on this basis and the submission of arguments in support of it. This activity is retrospective in nature. The purpose of cognition in criminal proceedings is to establish a certain

set of circumstances of a criminal offense, which have been called “the subject of proof in a criminal procedure.” The list of such circumstances is defined in Art. 91 of the Code of Criminal Procedure (CCP) of Ukraine. The subject of proof in a criminal proceeding is the list of circumstances provided for by the Criminal Procedure Law of Ukraine, which must be established in each criminal proceeding and ensure the adoption of a corresponding procedural decision.

The list of circumstances to be ascertained in criminal proceedings regarding criminal offenses committed by minors should be considered as a supplementary, clarifying subject of proof in relation to the general subject of proof. Circumstances to be established during criminal proceedings regarding the application of coercive measures of a breeding nature in relation to minors who have not reached the age of criminal responsibility, and regarding the use of coercive measures of a medical nature constitute a separate, independent subject of proof in a criminal process, determined by the characteristics of a person who has committed a socially-dangerous act, and the specifics of the criminal procedural form.

Key words: criminal process, proof in criminal process, subject of proof, unity and differentiation of the subject of proof in criminal proceedings.

Постановка проблеми. Процес доказування складає основний зміст кримінальної процесуальної діяльності. Саме завдяки такому процесу досягається виконання завдань кримінального провадження та встановлюється об’єктивна істина у кримінальному судочинстві. Предмет доказування у кримінальному провадженні є однією з ключових категорій, що пов’язана із процесом доказування. Встановлення усіх обставин, що входять до такого предмету, сприяють повному досудовому розслідуванню і судового розгляду.

Стан опрацювання. Питанням процесу доказування присвячено чимало праць учених: Ю.П. Аленін, В.Д. Бринцев, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, В.С. Зеленецький, І.Ю. Кайло, Є.Г. Коваленко, О.В. Литвин, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Д.Б. Сергеева, С.М. Сівочек, С.В. Слінько, О.С. Старенький, С.М. Стахівський, М.М. Стоянов, В.М. Тертишнік, В.М. Трофименко, Л.Д. Удалова, Д.В. Філін, О.Г. Шило, О.Г. Яновська та інші. Незважаючи на це, враховуючи постійний процес реформування кримінального процесуального законодавства, дослідження питань доказування у кримінальному судочинстві залишається актуальним і на сьогоднішній день. Це стосується також і предмету доказування.

Метою статті є з’ясування сутності предмету доказування у кримінальному провадженні України, а також аналіз питання щодо його єдності та диференціації.

Виклад основного матеріалу. Для початку, вважаємо за необхідне дослідити правову природу доказування у кримінальному судочинстві. Так, доказування є серцевиною кримінальної процесуальної діяльності, а значну частину науки кримінального процесу становить вчення про встановлення фактичних обставин у справі – теорія судових доказів [1, с. 126].

Слід підтримати позицію В.В. Вапнярчука, згідно з якою розкриття сутності системної концепції кримінального процесуального доказування вимагає, насамперед, аналізу його гносеологічної (пізнавальної) природи. Автор зупиняється на найбільш важливих її аспектах. Перший стосується необхідності з’ясування специфіки кримінального процесуального доказування, що відрізняє його від інших видів пізнання (наукового, буденного тощо), які мають місце в сучасному суспільстві. Друге важливе дискусійне питання, яке вимагає вирішення при розгляді особливостей пізнавальної кримінальної процесуальної діяльності, стосується можливості й доцільності виділення поряд з категорією «кримінальне процесуальне доказування» такої як «кримінальне процесуальне пізнання». Розмежування цих понять здійснюють за часовою ознакою, розглядаючи їх як операції, якісно різні, але виконувани одним і тим же суб’єктом. Третій важливий аспект пізнавальної природи доказування стосується аналізу характеру пізнавальної діяльності. За своїм характером кримінальна процесуальна пізнавальна діяльність є ретроспективною. Це є можливим у силу того, що кожне правопорушення – явище об’єктивного світу, тісно взаємодіюче з іншими, яке обов’язково залишає сліди в навколишній дійсності (вони можуть бути на предметах, у документах, залишитися у свідомості людей), по яких і відновлюється картина минулих подій. Таке розуміння є цілком логічним і не викликає заперечень. Четвертий аспект пізнавальної природи доказування стосується розуміння його як процесу «відбиття» («відображення») події минулого [2, с. 57–65].

Під кримінальним процесуальним доказуванням, на думку В.В. Вапнярчука, слід розуміти діяльність із встановлення й дослідження обставин кримінального провадження (доказуван-

ня-пізнання), формування суб'єктом доказування на їх підставі власної теоретико-інформаційної моделі та її реалізації (приміром, шляхом логічного обґрунтування у процесуальному рішенні) (доказування як проектно-реалізаційна діяльність) [2, с. 70-71].

Заслуговує на увагу підхід, згідно з яким кримінальне процесуальне доказування у кримінальному провадженні здійснюється за допомогою пізнання. За своєю гносеологічною сутністю кримінальне процесуальне доказування являє собою різновид людського пізнання дійсності. Воно не є науковим у тому розумінні, що не ставить собі за мету пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства, але у плані встановлення окремих фактів, явищ дійсності воно має багато спільного з науковим пізнанням. У кримінальному процесуальному доказуванні як пізнавальній діяльності застосовуються (звичайно, з урахуванням його специфіки) всі закони і категорії діалектичної і формальної логіки. Ця специфіка зумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками і процесуальною формою [3, с. 115-116].

Вважається, що під доказуванням у кримінальному процесі слід розуміти діяльність суб'єктів кримінального судочинства щодо збирання, перевірки і оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) і наведення доводів на її підтвердження. Вказана діяльність має ретроспективний характер.

Метою пізнання у кримінальному судочинстві є встановлення певної сукупності обставин кримінального правопорушення, які отримали назву «предмет доказування в кримінальному процесі». Перелік таких обставин визначається у ст. 91 КПК України [4].

У науковій літературі сформульовано різні позиції щодо визначення поняття предмету доказування у кримінальному процесі. Так, С.М. Стахівський стверджує, що предмет доказування – це передбачена законом сукупність обставин, що підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі з метою її правильного розв'язання [5, с. 32].

На думку О. Тригуб та А. Долгополова, предмет доказування у кримінальних провадженнях являє собою фактичний склад кримінального правопорушення, який дає змогу виконувати завдання кримінального судочинства щодо тих правопорушень, стосовно яких здійснювались дізнання, досудове слідство й судовий розгляд [6, с. 167].

Слід підтримати позицію К.В. Коломієць, згідно з якою предмет доказування являє собою фундаментальну категорію доказування і полягає у розкритті того обсягу обставин (структурних елементів предмета), які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також інших обставин, що мають значення для правильного вирішення конкретної справи, та підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. Предмет доказування містить у собі обставини, визначені нормативно у частині першій ст. 91 КПК України, однак є ширшим та конкретизується щодо певного виду кримінального правопорушення з урахуванням норм КК України [7, с. 198].

Л.М. Лобойко і О.А. Банчук розкривають сутність предмету доказування через кримінальний правовий, цивільний правовий і кримінальний процесуальний елементи. Кримінальний правовий елемент предмету доказування утворюють обставини, встановлення яких дозволяє дати правильну юридичну кваліфікацію певного діяння як кримінального правопорушення і призначити справедливе покарання. До них належать обставини, що становлять склад кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого та обтяжують чи пом'якшують його відповідальність. Цивільний правовий елемент визначається обставинами, пов'язаними із заявленням цивільного позову та можливою конфіскацією майна. Кримінальний процесуальний елемент розкривається через обставини, доказування яких є необхідним для вирішення поточних питань провадження. Ними є обставини, що визначаються в законі як підстави для прийняття кримінальних процесуальних рішень як за результатами певного обсягу діяльності у кримінальній справі, так і для здійснення окремих процесуальних дій [8, с. 171-172].

На думку В.В. Вапнярчука, поділ (градацію) предмета доказування необхідно здійснювати за принципом співвідношення загального, окремого (спеціального) й особливого. За вказаними вище критерієм і принципом поділу можна виокремити предмет доказування: загальний, родовий, спеціальний і безпосередній (індивідуальний). Кожному рівню конкретизації тих чи інших обставин відповідає певний рівень узагальнення ознак предмета [2, с. 86-87]. Загальний предмет доказування – це сукупність закріплених у законі обставин, на які має бути спрямоване кримінальне процесуальне доказування (структура і зміст цих обставин регламентовані у ст. 91 КПК й

у нормах Загальної частини Кримінального закону) [2, с. 87]. Родовий предмет доказування – це сукупність обставин вчинення таких же або подібних кримінальних правопорушень. Він визначається на рівні норм Особливої частини Кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт). Саме щодо цього рівня градації предмета доказування і розробляються методичні рекомендації та криміналістичні методики розслідування того чи іншого кримінального правопорушення, а також роз'яснення вищих судових інстанцій [2, с. 88-89]. Спеціальний предмет доказування – це певна частина обставин учинення кримінальних правопорушень, характер яких залежить від певного провадження. Він визначається на рівні норм Особливої частини Кримінального закону, які містять конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень, і норм ст. 91 КПК України та окремих його глав, що регламентують порядок, так званих особливих проваджень (у першу чергу це стосується проваджень щодо неповнолітніх і щодо застосування примусових заходів медичного характеру, оскільки в чинному КПК, який регулює порядок їх здійснення, передбачені спеціальні норми, що наводять перелік обставин, які підлягають встановленню в цих провадженнях (ст.ст. 485 і 505 КПК) [2, с. 89]. Безпосередній (індивідуальний) предмет доказування – це сукупність обставин, що належить встановити у конкретному кримінальному провадженні залежно від фактичних обставин, притаманних учиненню конкретного кримінального правопорушення. На цьому рівні вимоги закону щодо загальних обставин, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК), а також щодо обставин учинення крадіжки, вбивства тощо «проектуються на обставини» конкретного кримінального правопорушення, набуваючи неповторних, індивідуальних рис [2, с. 90].

С.М. Стахівський справедливо критикує спроби окремих науковців розподіляти предмет доказування на декілька видів: загальний предмет доказування, родовий (щодо окремих видів злочинів), спеціальний (у справах про суспільно небезпечні діяння неосудних і злочини неповнолітніх) та індивідуальний, у кожній конкретній справі. На думку вченого, законодавець формулює лише родові властивості даного процесуального інституту і надає можливість органам досудового розслідування та суду конкретизувати їх з урахуванням обставин кримінальної справи [9, с. 30].

Заслуговує на увагу точка зору О.С. Старенького, який стверджує, що якщо предмет доказування виражає мету доказування у кримінальному провадженні і становить сукупність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), то межі доказування виражають кордони, в рамках яких здійснюється дослідження всіх обставин кримінального провадження [10, с. 5].

Думається, що під предметом доказування у кримінальному процесі слід розуміти передбачений Кримінальним процесуальним законом України перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення.

Так, відповідно до частини першої ст. 91 КПК України [4] у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які включають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Левендаренко О.О. справедливо стверджує, що невстановлення або неповне встановлення будь-якої з обставин, що входить до предмета доказування, тягне прийняття незаконного та необгрунтованого рішення у кримінальному провадженні. У законодавчій схемі, викладеній у по-

ложеннях ст. 91 КПК України, предмет доказування є загальним для всіх категорій кримінальних проваджень, тобто єдиним як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду. При цьому обставини, що входять до предмету доказування, конкретизуються та індивідуалізуються стосовно окремих категорій кримінального провадження, однак це відбувається в межах загального, родового предмета доказування і не свідчить про його зміну [11, с. 62].

Доречно також підтримати позицію автора, згідно з якою є наступні обставини, що складають зміст предмета доказування: а) обставини, що підлягають доказуванню в усіх кримінальних провадженнях; б) обставини, що деталізуються в інших статтях кримінального процесуального закону і підлягають доказуванню в окремих категоріях кримінальних проваджень; в) обставини, що мають юридично значущі якості, які безпосередньо впливають на вирішення питання про наявність необхідних передумов для кримінальної відповідальності та покарання винуватої особи (обставини, що за чинним законодавством дають підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання; процесуальні обставини, що виключають провадження); г) інші обставини, встановлення яких має доказове значення у справі. Ці обставини можуть бути найрізноманітнішими, однак усі вони, будучи встановленими, набувають однакової природи – стають доказовими фактами, які необхідні для встановлення юридично значущих обставин. Будь-який доказовий факт повинен бути встановлений точно та безперечно, а це можливо лише за умови віднесення його до предмету доказування у справі [11, с. 66-67].

Слід констатувати, що згідно ст. 485 КПК України [4] під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Пункт 5 постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5 [12] регламентує, що при розгляді справи про злочин неповнолітнього крім обставин, зазначених у статті КПК України, що регламентує загальний предмет доказування, також з'ясовуються: його вік; стан здоров'я та загального розвитку; характеристика (ставлення до навчання, праці, поведінка в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність, а також його ставлення до вчиненого діяння.

На наш погляд, перелік обставин, котрі підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, слід розглядати в якості доповнюючого, уточнюючого предмету доказування у співвідношенні до загального предмету доказування (ст. 91 КПК України).

Відповідно до частини другої ст. 499 КПК України [4] під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру проводяться необхідні процесуальні дії для з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння та особи неповнолітнього.

Частина перша ст. 501 КПК України [4] регламентує, що при постановленні ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує наступні питання: 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння; 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння; 3) чи слід застосувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме.

Крім цього, згідно частини першої ст. 505 КПК України [4] під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються: 1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення; 2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою; 3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в

минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування; 4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього; 5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою; 6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням; 7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Думається, що перелік обставин, котрі підлягають встановленню під час кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів виховного характеру відносно неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, та щодо застосування примусових заходів медичного характеру є окремим, самостійним предметом доказування у кримінальному процесі, що обумовлюється особливостями особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, та специфікою кримінальної процесуальної форми.

Висновки. Під доказуванням у кримінальному процесі слід розуміти діяльність суб'єктів кримінального судочинства щодо збирання, перевірки і оцінки доказів та їх процесуальних джерел, а також формулювання на цій основі певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) і наведення доводів на її підтвердження. Вказана діяльність має ретроспективний характер.

Предметом доказування у кримінальному процесі є передбачений Кримінальним процесуальним законом України перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення.

Перелік обставин, котрі підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, слід розглядати в якості доповнюючого, уточнюючого предмету доказування у співвідношенні до загального предмету доказування.

Обставини, котрі підлягають встановленню під час кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів виховного характеру відносно неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, та щодо застосування примусових заходів медичного характеру складають окремий, самостійний предмет доказування у кримінальному процесі, що обумовлюється особливостями особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, та специфікою кримінальної процесуальної форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процес України: підручник / За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Харків: Право, 2000. 496 с.
2. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.
3. Міхеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підручник. 2-е вид., перероб і доп. К.: Либідь, 1999. 536 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 31.05.2024).
5. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Нац. академія внутр. справ України, 2005. 272 с.
6. Тригуб О., Долгополов А. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях в аграрному секторі економіки. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 164–170.
7. Коломієць К.В. Доктринальні підходи до визначення поняття «предмет доказування» у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 192–200.

8. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навчальний посібник. К.: Ваїте, 2014. 280 с.
9. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 367 с.
10. Старенький О.С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf> (дата звернення: 31.05.2024).
11. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2003. 229 с.
12. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04/print1443609963340905> (дата звернення: 31.05.2024).